

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

VÆBNERE
ADEL OG FRIMÆND
PAA BORNHOLM

*udarbejdet paa Grundlag af
Dr. Hübertz' Aktstykker til Bornholms Historie
samt enkelte andre historiske Kilder*

Af

J. A. JØRGENSEN

FORLAGT AF
FRITS SØRENSENS BOGHANDEL

—
RØNNE 1905

Det var, som bekendt, først i Valdemarernes Tid, at der i Danmark begyndte at udvikle sig en egentlig Adel paa Grundlag af Thing- eller Vederlagsmændene ¹⁾. Oldtiden saa vel som de første Aarhundreder af den kristne Tid kendte intet til Adel, om der end var Storbondeslægter, som i flere Henseender ragede op over den almindelige Befolkning. Udviklingen har imidlertid vistnok kun gaaet langsomt for sig særlig paa fjærntliggende Steder. Paa Bornholm spores der saaledes intet til Personer, som kunne antages at have hørt til dem, der kom til at indtage en Plads i den nye Stands Rækker, før hen i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. De kendes i Dokumenter fra hin fjærne Tid paa, at de til deres Navn føjede Betegnelsen »a wapn«, Væbnere, og af saadanne ses en hel Døl at have boet paa Bornholm. Enkelte af disse ere vistnok komne

fra det nærliggende Skaane, med hvilket Bornholm allerede i hine Tider stod i livlig Forbindelse. En saadan var Peter Hals, hvis Enke og Søn 1407 havde skødet en Gaard, som den Dag i Dag kaldes Halsegaard, i Østermarie Sogn med tilliggende Mølle, paa hvilken han havde boet, til Ormer Herlugsen, armigero, som Medgift med hans Trolovede, Catharine, Peter Hals's Datter?). Medgiften vidner om, at Peter Hals maa have været en velhavende Mand. En Snæs Aar senere træffe vi paa en Mand, som ligeledes var fra Skaane, men paa Bornholm beklædte Stillingen som Lehnfoged; hans Navn var Aage Nielsen, af Sparrernes Slægt. Af Væbnerne Bo Petersen i Bodilsker og Hans Bentzen i Pedersker fik han tilskødet Stengaarden oven Nexø, hvilket skete 1429. Fra samme Aar kendes Nis Byngh, Nis Petersen, Hwithovet, Ryng Ascersen, Orm, Gutmundh og Magnus Jensen som Væbnere i paa Bornholm. 1551 var der i Østermarie Sogn en Væbner ved Navn Esbern Jul, hvis Navn flere Gange forekommer i gamle Dokumenter, og 1557 nævnes P. Swenssen som saadan i Ibsker Sogn. I den sidste Halvdel af det 15de og noget ind i det 16de Aarhundrede træffes af og til Væbnere, saa-

ledes 1490 P. Trvelssz og Anders Trvelssz. De ses ofte at have været Vitterligheds-Vidner og som saadanne at have hængt deres Segl under Skøder og andre Dokumenter, hvorved Efterverdenen har faaet deres Navne og Stilling at vide, men der har foruden disse selvfølgelig været adskillige andre, som ikke paa den Maade har efterladt sig et Minde, og hvis Navne vi derfor ikke kende.

Den i det foregaaende nævnte Aage Nielsen (Sparre), om hvem Thura meddeler, at han 1430 af Erkebisp Peder kaldes Ako Nielsson dilectus & fidelis Advicatus noster in Castro nostro Hame-
rensi & terra Borndeholm, levede endnu 1451, var dog dengang ikke mere Lehnsfoged, men havde trukket sig tilbage som saadan og henlevede sine gamle Dage paa Maglegaard i Østermarie Sogn *).

1457⁴⁾ bekender den daværende Præst, Hr. Jøns Thursen, at »hederlik man och wel biurdek« Aage Nielsson har skænket til Præstekaldet dér i Sognet en Gaard, for at Sognepræsten efter Giverens Død hver Lørdag skulde holde en Sjælemesse for ham i Sct. Margrethe Kapel, som han havde ladet bygge lige ved sin Gaard. Lave Kampe-

stens Murrester af dette Kapel ere til endnu, og ere fredlyste under Nationalmuseet.

Maglegaard var en af Øens større og bedre Gaarde, beliggende i en naturskøn og frugtbar Egn, og naar Ejeren eller Brugeren ved Siden af at eje eller bruge den havde Strøgods, bestaaende af Bøndergaarde hist og her, saa kunde han, skønt han ikke beboede en Herregaard, men kun en bornholmsk Bondegaard, dog nok føre en forholdsvis god og standsmæssig Husholdning, der passede sig for en Mand af Adel. Aage Nielsen levede fremdeles endnu 1457, i hvilket Aar han bortbyttede Raagelundsgaard i Østerlarsker Sogn for en Gaard i Yrwæ ved Landskrona⁵⁾, men senere træffes hans Navn ikke i foreliggende Dokumenter, og rimeligvis er han omkring ved dette Tidspunkt afgaaet ved Døden, saasom han, der, som før bemærket, allerede omkring ved 1430 var Lehnsfoged paa Hammershus, dengang maa have været en gammel Mand. 33 Aar senere, nemlig 1490, træffe vi Navnet Niels Aagesen, utvivlsomt Aage Nielsens Søn, som Ejer af Maglegaard⁶⁾. Medens sidstnævnte kalder sig selv Væbner, hvilket vel var den sædvanlige og almindelige Benævnelse for Folk af Adel i Dan-

mark i Middelalderen, kalder Niels Aagesen sig stedse Ridder og kaldtes ogsaa saaledes, hvor hans Navn omtales, men ved Betegnelsen Ridder, der forøvrigt var meget sjælden, har man næppe forstaaet det samme som det Billede, Romantikens historiske Romaner i den nyere Tid rullede op for os. I Sverige var der saa vidt vides i det 15de Aarhundrede kun een Ridder ⁷⁾ — og paa Bornholm har den eneste gennem alle Tider været Niels Aagesen, som ikke blot ejede Maglegaard og Strøgods paa Bornholm, men ogsaa Gaarde i Skaane. Han synes at have været en ret velhavende og tillige godgørende Mand. Han maa være død før 18de November 1494, thi den nævnte Datum har Broder Tørkel, Forstander for Helliggeisthus i Malmø, bevidnet, at afdøde Niels Aagesen og hans Hustru Sophie havde skænket hans Kloster en Sølvskaal til en Værdi af 12 Mark Lybsk ⁸⁾, og fra 1495 foreligger et Vidne om, at han i sit Testamente havde bestemt, at der skulde gives til hver Kirke og hvert Kapel paa Bornholm 1 Rhinsk Gylden, til hver Præst 3 ø grot og til hver Sogndegn 1 ø grot, hvilke Penge vare udbetalte af hans Efterleverske Fru Sophie. Der er foran (Side 6) omtalt en Mand,

»a wapn« ved Navn Peter Hals, og vi skulle nu omtale flere Personer af denne Familie. Han var rimeligvis Fader til Jørgen Hals, som i Aaret 1522 boede i Østermarie Sogn. En i Skaane paa dette Tidspunkt vel kendt Mand af Adel, Anders Galen, var hans Moders Broder ⁹⁾, hvilket 1522 bevidnedes af Høvedsmanden paa Hammershus Niels Libsz (en Sparre), som skrev sig »wæbner« ¹⁰⁾, og Jørgen Hals havde to Søstre bosatte paa Bornholm, nemlig Ane, Poul Olsens og Else Ødberns. Disse tre Søskende synes at være fødte paa Bornholm, thi den 22 Mai 1522 udstedtes et Landsthingsvidne af Bornholms Landsting ¹¹⁾, at de vare ægtefødte; havde de været fødte i Skaane, vilde det nævnte Landsting ikke have kunnet udstede et saadant Vidne ¹²⁾. Da deres Moder, ifølge et Sognevidne ¹⁴⁾ af 1530, var Anders Galens Søster, ses heraf, at hun var fra Skaane, og der kan næppe være Tvivl om, at deres Fader var den førnævnte Peder Hals, som ogsaa, hvilket allerede er anført, maa være kommen fra Skaane. Formodentlig ere disse tre Søskende fødte paa Halsegaard i Østermarie.

1525 var en Michel Hals Slotsfoged paa Hammershus. — Det blev hans tunge Pligt at over-

levere Inventariet paa Slottet til Lybækkernes Foged, Berndt Knop, efter at Otto Krumpen paa Kongens Vegne havde »overantvordet« Bornholm til Lybækkernes »anwaldt«, Cordt Wibekinck. Thura har ham slet ikke med paa sin Liste over Befalingsmændene, men der kan ikke være Spor af Tvivl om, at han har været Hovedsmand, da det udtrykkeligt nævnes af Berndt Knop¹⁶). Formodentlig har han afløst Niels Iibssz, som Thura heller ikke har. Michel Hals synes derefter at have faaet Brev paa Spidlegaard (Sct. Jørgens Hospital) i Aaker, hvilken han med tilhørende Gods igen afstod 1542 til Kongen imod at faa en Del Strøgods under Næsbyholm i Skaane. Han maa dog ogsaa have haft andre Gaarde paa Bornholm, thi i Aaret 1559 klagede Ejler Hardenberg til Kong Frederik d. 2den over, at Lybækkernes Foged paa Hammershus vilde paalægge hans Tjenere paa Bornholm Smørskat, Ved-Egter og anden Besværing af det Gods, han havde købt af Michel Hals¹⁶), imod Adelens Privilegier i Danmark. Hans Hustru hed Abel Breyde. Hübertz udtaler i Nr. 226 p. 321, at hun var fra Angel i Sønderjylland. Hun levede endnu 1580¹⁷).

Om Slægten Hals staar i Lexikon over adelige

Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne, begyndt 1787, følgende:

1. En gammel Slægt, hvoraf Aage Hals (Aage Hase?) nævnes i den gamle Vise om Grev Gerts Drab 1340.
2. En bornholmsk Slægt, hvoraf Otborn Hals¹⁸⁾ levede 1419 og Jørgen Hals 1523.
(Den bornholmske Slægts Vaaben var ifølge Meddelelse fra Hr. Arkivar Thiset en Krone).
3. En norsk Slægt, hvoraf Michel Hals nævnes i Aktiv-Dokumentet af 1537.

En anden skaansk Adelslægt med Navnet Lang har ogsaa haft nogle af sine Medlemmer paa Bornholm. Mindst to af denne Slægt, nemlig Jep og Jes, have boet paa Øen, medens en tredie, Peder Lang, der var en rig Mand, i Reglen boede i Skaane, men af og til opholdt sig nogen Tid hos sine Slægtninge her, dels vel for at besøge disse, dels vel for at tilse sit Strøgods herovre. Han var Ridder Niels Aagesens Søstersøn og overlod denne Rettigheden af Svaneke By¹⁹⁾, hvilket udgjorde 2 Tønder Smør aarligt, samt en Del andet Gods.

Peder Lang ejede og beboede Godset Valløse i Skaane.

Det 15de Aarhundrede er for Bornholms Ved-

kommende den Tid, i hvilken Folk »a wapn«, en enkelt Riddermand og skaanske Adelsmænd stræbe efter at komme i Besiddelse af bornholmske Bøndergaarde. Blandt dem, der erhvervede saadanne og udgave sig for at være af Adel, maa først nævnes *Oluf Bagge*. Hans Adel er dog bleven stærkt betvivlet; den skulde bero paa et af Erkebiskop Tue i Lund i Aaret 1468 udstedt Adelsbrev af følgende Indhold ²⁹⁾:

„Wii TUE med Guds Naade Erkebiscop i Lund, Suerriges første oc Pavens Legatus kundgiøre med dette wort obne bref at wii hafue unt oc gifuet thenne nereuernde bref uifer Oluf Bagge wor tiener frihed oc alle ægte børn med sfiöld oc hielm Saa som friborne mænd pleye at hafue med saadan tegn som her i stander screffuit som er en hvid Sild i et blaat feld med ii horn paa Hielmen som er et blaat oc ett hvit. Dog wort bondegods oc fiøbstds gods undentagen paa wort land Borindholm oc skal forne Oluf Bagge wære os oc wore Efterkommere Erkebiscope i Lund tro oc til tiæniste saa længe han bliffuer paa wort Land Borindholm. In ejus rei testimonium & euidentiam firmiorem Secretum nostrum presentibus inferius duximus apendendum. Datum Lundis in

die sancti Johannis Baptistæ Anno Domino millesimo quadringentisimo sexagesimo octavo.

12 Aar senere skal derefter Biskop Jens, som dengang netop var paa Bornholm, have stadfæstet de Breve og Friheder, hans Formand havde forundt Oluf Bagge, der dengang ejede og beboede en Gaard i Klemensker, som efter ham fik Navnet Baggegaard 3: Bagges Gaard (i vor Tid kaldes den Baggaard, hvilket imidlertid er aldeles forkert). Han boede her i mange Aar; 1490 træffe vi hans Navn i et Dokument, der begynder saaledes: *Jacq̃ Oluf Bagge »a wapn« udi Sancti Clementis Sogn paa borinðholm* ²¹⁾ o. s. v., og af et Dokument fra 1491 ses, at han ogsaa har ejet andre Gaarde her ²²⁾. Mange Aar senere, 1570, beboedes samme Gaard af hans Sønesøn, der ogsaa hed Oluf Bagge. Han var Herredsfoged i Nørre-Herred, men som saadan gik det ham ilde ²³⁾. Han havde nemlig, vistnok tilskyndet af Lybækkernes bekendte Foged, Schweder Kettingk, d. 1. August det nævnte Aar afsagt en Dom over en Kvinde, Birgitte Køllers, som han og 12 Meddomsmænd dømte til Kagstrygning, hvilken Dom blev exekveret. Den nævnte Kvinde rejste derefter over til

Kongen for personlig at klage; hun fik ogsaa Lov til at tale med Kongen og fremstille sin Sag for ham, hvilket havde til Følge, at de 12 Meddomsmænd af Kong Frederik d. 2den dømtes til selv at kagstryges, samt at selve Dommeren, Oluf Bagge, blev indsat i Blaataarn og maatte købe sin Ære af Kongen, der benyttede Lejligheden til med Hæftighed at kræve af Raadet i Lybæk, at Schweder Kettingk skulde fjærnes. Den sidstnævnte Oluf Bagge havde en Søn, Niels Bagge, som fik Gaarden efter Faderen og beboede den i mange Aar. 1605 blev inden Nørre-Herreds Thing rejst Anklage imod ham ²⁴), fordi han tilholdt sig Vrag fra sin Gaards Strand — ligesom Adelen, uagtet han var *kun en Frimand* og hans Fader, Oluf Bagge, var for sin Forseelse dømt til det blaa Taarn og var under den 10. Juli 1578 fradømt Strandret. Niels Bagge mente, at han havde arvet adelig Frihed efter sine Forældre ²⁵); han havde i 27 Aar haft Vrag af Stranden upaatalt. Baade Herreds- og Landsthingsdommen gik ham imod, hvorfor han rejste til Kjøbenhavn og opnaaede at faa et af Kongen d. 13de Oktober 1605 udstedt Beskærmelsesbrev for denne Forfølgning, dog først efter at han havde afbedet sin Forseelse og lovet at be-

tale Værdien af det Vraggods, han i disse mange Aar havde haft af Stranden. Her maa særlig lægges Mærke til, at Oluf Bagge haanligt kaldes »kun en Frimand«, samt at Niels Bagges Strandret ikke anerkendtes, hverken af Domstolen eller af Kongen — et Bevis paa, at Baggernes Adel altsaa ikke anerkendtes. — Af Baggerne have mindst fire ejet Baggessaard i Klemensker, nemlig 1) Oluf Bagge, 2) dennes Søn, hvis Navn ikke kendes, men Hustruens Navn var Anna Blasholtz, 3) atter en Oluf Bagge, Søn af den foregaaende, og 4) ovennævnte Niels Bagge, som 1606 solgte Gaarden til Peder Kofoed fra Østermarie og senere forlod Bornholm^{*)}. Han havde to Brødre Oluf og Matz Bagge, som d. 22. Septbr. 1595 skødede deres Arveparter i Baggessaard til ham^{*)}. Hermed ere vi for Bornholms Vedkommende færdig med Baggerne, af hvilke den første Oluf Bagges nærmeste Efterkommere have ejet og beboet Baggessaard efter ham, hvoraf fremgaaer, at Gaarden har været i Slægtens Eje fra 1468 til 1606, altsaa i 138 Aar. Baggesslægten var en stor og viden om udbredt Slægt, hvilket ses af, at Lexikon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne (begyndt 1787) nævner hele 15 Linier, af

hvilke den bornholmske var den ene. Hvorledes det forholdt sig med denne Adel, er ikke ganske klart. C. F. Bricka har under sin kritiske Om-
tale af Danmarks Adels Aarvog for Aaret 1884²⁸⁾ behandlet Spørgsmaalet, særlig det foran aftrykte Adelsbrev fra Erkebispens i Lund til Oluf Bagge, og kommer til det Resultat, at det er vanskeligt at bedømme, hvad det egentlig er, og udtaler bl. a., at det muligvis slet ikke var et Adelsbrev, men kun et Brev, der gjorde Oluf Bagge til Frimand. Han udtaler endvidere: »Kunde det nu bevises, at det nævnte Brev i Virkeligheden kun havde den Betydning (at gøre Oluf Bagge til Frimand), saa var dermed ogsaa i Virkeligheden leveret et Bevis for, at der til at være Frimand behøvedes et Brev, der gav en saadan Ret. Men hvem havde Ret til at udstede saadanne Breve? At Kongen har haft det, er utvivlsomt, men at ogsaa Erkebispens havde det, synes næppe rimeligt. Naar Oluf Bagge imidlertid anerkendtes som Frimand, turde der deri ligge en Antydning af, at man dog har ment dette, men deri turde ogsaa ligge, at Frimændene ikke vare adelige. Nogen anden Tydning synes ikke mulig.«

Der kan saaledes være berettiget Tvivl om,

hvorvidt den bornholmske Bagge-Slægt var af virkelig Adel. Det har imidlertid utvivlsomt været en anset Slægt, af hvis kvindelige Medlemmer vistnok nogle bleve indgiftede i mere fornemme bornholmske Familier. Den mandlige Linie af Slægten forsvandt fra Bornholm 1606, da Niels Bagge solgte Baggessaard til Peder Kofoed i Østermarie og rejste over til Kjøbenhavn, hvor han 1611 fik Bestalling som Skibschef ²⁹).

Vi skulle nu forsøge paa at undersøge, hvorledes det forholder sig med den saakaldte indfødte bornholmske Adelsslægt. Dennes Stamfader skulde, efter hvad Bornholmerne gennem Aarhundreder have troet — hvilken Tro forskellige Skribenter, særlig L. de Thura, have gjort deres bedste til at bestyrke — være: Jens Madsen Kofoed, f. 1481, død 1519. Denne Mand skulde være kommen i Tjeneste hos Erkebisp Byrge i Lund, der med adelige Privilegier nobiliterede ham for hans tro Tjeneste. Det Brev, Byrge derom skal have udstedt, er aftrykt hos L. de Thura, men det er kun en Afskrift. Denne lyder saaledes:

„Wii BYRGE med GUDS Naade Erke-Bisop i Lund, Sverrigs første og Davens Legat, Giøre wit-

terligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade have taget annammet og undfanget, og nu med dette Wort Aabne-Brev tage annamme og undfange Os Elskelige, Jens Koefod, hans Hustru, Børn, Hion, Tienere og Godts, rørendes og urørendes, udinden vor Biskopelige Hegn, Vern, fred og Beskiemmelse, besynderligen at ville handthæve, forsvare og Dagtinge til ald Rette; Og saasom bemelte Jens Koefod, der hidtil har været ufri, og en Almues-Mand, haver ladet sig finde udi denne Tog og Feide, som en Brav og Tapper Helt, til at slaa paa Vores og Riigens fiender, og forsvaret Vores Land; Saa have Vi hannem for saadant hans tro Tieneste og Tapperhed bevilget og samtykt, saasom Vi og hannem med dette Wort Aabne-Brev, bevilge og samtykke, at han derefter skal være en fri Adelsmand, og haver derfor givet hannem dette paateignede Adels-Daaben som er: Et blaat Spende udi et rødt feldt, og to Horn oven i Hielmen; hvilket Adelige Daaben, han, hans Børn og Afkom, skal nyde og beholde, og skal han, hans Børn og Efterkommere, saafremt de sig saaledes forholde, som han før dennem giort haver, naar noget Rov og Bytte efter Krigen deeles, tage lige Lod af det bedste, som andre Riigens Adelsmænd".

„Thi forbyde Vi Vore Biskopper, Ridder, og andre

Adelsmænd, udi Vore Lande, fornemte Os Elffelige Jens Koefod, paa saadan hans Adels frihed at hindre, eller udi nogen Maade forfang at gjøre. Til ydermere Stadfæstelse, have Vi ladet hænge Vores Secret her neden under dette, Ao. Dni. MDXIII den XIII Dag Junii³⁰⁾.

Bricka har i sin tidligere omtalte Afhandling i Hist. Tidsskrift 5. R. 4. B. meddelt. at foruden denne Afskrift findes to andre, dog ingenlunde saaledes affattede som Thuras, indsatte i det Langebeckske Diplomatorium i Geheimearkivet. Paa Foden af den ene af disse staar følgende Paa-tegning med en anden Haand end Langebecks: »Originalen af dette, saa og paa de Gaggers og Baggers, er bleven ungefær Anno 1691 eller 92, da nogen Frihed paa Godset paa Borringholm blev disputeret, af Sigⁿ Albert Hartvigsen leveret til sal. Hr. Landsdommer Parsberg«, men Langebeck har derefter tilføjet: »Stilen i dette Nobilationsbrev lader noget fordægtig. I det ringeste har den, som har udkopieret det af Originalen, ikke ret kunnet læse gammel Skrift«. — Bricka gav sig derefter til nøje at undersøge dette formentlige Adelsbrev, det Erkebisp Tue skulde have givet

Oluf Bagge, og nogen bedre Mand til at foretage en saadan kritisk Undersøgelse kunde næppe findes. Resultatet heraf blev, at han erklærede Jens Koefoeds Adelsbrev for et Falsum fra sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede. Dermed var i Grunden denne Sag ude af den historiske Verden og den bornholmske Adel ligesaa. — Der var imidlertid noget andet, som vakte Brickas Opmærksomhed og nødvendiggjorde yderligere Undersøgelse. En Sønesøn af den formentlig af Byrge adlede Jens Madsen Koefoed, Jens Koefoed til Kyndegaard, blev nemlig i Aaret 1588 udnævnt til Landsdommer paa Bornholm ³¹⁾, og i Kongebrevet, der indeholdt hans Udnævnelse, kaldtes han: *Vor Mand og Tjener*, hvilken Betegnelse som Regel kun brugtes om virkelige Adelsmænd. For lettere Forstaaelses Skyld skal her nu paa omstaaende Side først aftrykkes et Brudstykke af Jul. Bistrups »Stamtavle over Familien Koefoed«.

Brudstykke af Familien Koefoeds Stamtavle.

Mads Jensen Koefoed

Jens Madsen Koefoed til Kyndegaard, formentlig adlet af Byrge 1514

Brødrene Mads Jensen Koefoed og Ole Jensen Koefoed, Borgmestere i Rønne

Hans Koefoed,
Frimand til Blykobbegaard

Jens Koefoed (til Kyndegaard)
Landsdommer, *Vor Mand og Tjener.*

Peder Hansen Koefoed, Kapt.; førte ikke det Koefoedske Vaaben i sit Segl,
men kun et Bomærke P. K.

15 Børn; en af disse var Jens Pedersen Koefoed, Bornholms Befrier.

Gaa vi nu ud fra, at det af Byrge udstedte Adelsbrev er et Falsum, paa hvilket Slægten Koefoed ikke kunde bygge sit formentlige Adelskab, saa maatte man jo søge andet Steds hen for at finde noget, der kunde bruges hertil, men da Landsdommer Jens Koefoed, som kaldtes »Vor Mand og Tjener« og som Følge deraf skulde være virkelig Adelsmand, ikke efterlod sig Børn, saa brister det ogsaa her, og hvorledes man saa vender og drejer det, bliver Resultatet det samme, nemlig dette, at Slægten ikke kunde henregnes til Adelen. Der kunde imidlertid med Grund spørges om, hvorledes det er gaaet til, at Landsdommer Jens Koefoed saa fik Betegnelsen »Vor Mand og Tjener«. Noget særligt Adelsbrev for ham kendes ikke. Men hvis, trods alle Tvivl, Betegnelsen skulde have sin Grund i hans Bedstefaders formentlige Adel, saa maatte ogsaa Efterkommerne efter hans Farbroder, Mads Jensen Koefoed, og iblandt disse Jens Pedersen Koefoed, Bornholms Befrier, være af Adel. Det ses dog ikke, at de nærmeste Efterkommere enten selv have betegnet sig som Adel eller ere blevne betegnede saaledes i Breve og Dokumenter. Nogle af disse kaldte sig Frimænd, hvilket selve Landsdomme-

ren, Jens Koefoed, »Vor Mand og Tjener«, gjorde. Bricka søger at forklare Betegnelsen »Vor Mand og Tjener« som fremkommen ved en Fejltagelse i Kancelliet, hvor alt dengang ikke var i den bedste Orden. Men hertil kunde bemærkes, at som Regel kun virkelige Adelsmænd bleve Landsdommere, hvilket netop ogsaa fremhæves af Bricka, som dog hertil bemærker: *dog maaske med Undtagelse af Bleking, Bornholm og Møen*. Mærkeligt er imidlertid, at Landsdommer Jens Koefoed har ført det Koefoedske Vaaben, som første Gang nævnes i Adelsbrevet. Dette bevises af hans Ligsten, der efter hans og Fruens Død laa i Koret i Rønne Kirke. Paa denne stod nemlig følgende Indskrift.

Ligger begravet under denne Steen erlig oc velbyrdig Mand Jens Koefoed til Kyndegaard, som døde Anno 1625 9. Februar. Ligger oc begravet under denne Steen erlig oc velbyrdig Frue Fr: Anna Spendt, Jens Koefoeds Frue, døde paa Kyndegaard 1618 vdi November Maaned.

Neden under var udhugget det Koefoedske Vaaben med et Spænde og Anna Spendts Vaaben med en polsk Hue i Skjoldet ³²). Deraf fremgaar uomtvisteligt, at det Koefoedske Vaaben, saaledes

som det findes beskrevet i Adelsbrevet, har været kendt og brugt af Jens Koefoed, som var Landsdommer fra 1588 ³⁹⁾ til 1620 og døde 1625. Dette gør Sagen med Adelsbrevet ret uforstaaelig, thi hvis man med Bricka antager, at det virkelig er et Falsum fra sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede, hvorledes kan saa det i Adelsbrevet beskrevne Vaabenskjold være brugt længe før den Tid, og hvem har saa givet Landsdommer Jens Koefoed Ret til at bruge et saadant Vaaben?

Men hvorom alting er: selv om Koefoedernes Adelsbrev havde været ægte, vilde dog Adelskabet have været fortabt ved ufri Ægteskaber før 1660.

Den i det foregaaende oftere omtalte Landsdommer Jens Koefoed var vistnok gift med en adelig Dame, Anna Spendt, og Jens Pedersen Koefoeds 2den Hustru, med hvem han foruden de 21 Børn, han havde haft med sin 1ste Hustru, fik 3 Børn, var af skaansk Adel. Ellers vides ingen adelig Kvinde at have været gift med nogen af den bornholmske Koefoedslægt. Brickas flere Gange nævnte Afhandling i Hist. Tidsskrift 5. R. 4. B. ender med en Undersøgelse af, hvorledes det falske Adelsbrev kan være blevet til, og sigter aabenbart Jens Pedersen Koefoed for at have haft en

Finger med i Spillet her, anfører ogsaa adskilligt, som ganske godt kunde tyde herpaa, men noget Bevis er ikke leveret. Det er højst sandsynligt, at J. P. K. gerne har villet være adelig, men i hele sit Liv har han dog ingensinde betegnet sig som saadan, og da der efter hans Død i Østermarie Kirke blev ophængt et Epitafium, betegnes han paa dette blot som *velædle* og *mandhafte* og hans første Hustru som *ærlig*, *dydig* og *Gud elskende*, medens hans anden Hustru betegnes som »*ærlig* og *velbyrdig*«. Altsaa: Jens Pedersen Koefoed og første Hustru betegnes som borgerlige, hans anden Hustru derimod som adelig. Fik en Mand som Jens Pedersen Koefoed, der dog havde gjort sig saa bemærket, hverken i Livet eller i Døden en eneste Gang Anerkendelse som adelig, saa ligger deri aabenbart, at man aldeles ikke har anset Slægten Koefoed som adelig.

Længere frem i Tiden, ja vistnok helt hen til vor Tid, var det paa Bornholm en grundmuret Tro, at alle de Koefoeder, der kunde føre deres Stamtavle tilbage til den Jens Madsen Koefoed, som 1514 skulde være adlet af Erkebisp Byrge, virkelig vare adelige, selv om de til Exempel kun var Arbejdsfolk, Husmænd, Fiskere o. desl.,

og at overbevise dem om det modsatte, vilde saa noget nær være haabløst; nu er dog vistnok enhver Tanke om Adelskab forsvunden hos de fleste, men næres maaske i det stille Sind alligevel hos adskillige af de fornemste af denne store Slægt, som man har kaldt de adelige Koefoeder i Modsætning til Bonde-Koefoederne, der har en helt anden Afstamning, om de end havde og have Navn fælles og i Tidernes Løb ere blandede sammen.

Medens altsaa Koefoed-Slægtens Adel aldrig blev anerkendt, var der paa Øen bosat andre fremmede Slægter, som vare af Adel. En saadan var Gagge-Slægten. Om denne hedder det i Danmarks Adels Aarbog: «Navnet Gagge er et af de ældste danske Slægtsnavne, thi alt 1302 nævnes en Anders Gagge, som da gav Gods i Appends og Gannø til Sct. Peders Kloster i Næstved og 1304 synes at have været Ridder. Fortrinsvis synes Navnet at have været knyttet til Skaane o. s. v.

1. Jørgen Gagge. Han boede 1522 paa Lehnsgaard i Østerlarsker, men var vistnok kommen fra Skaane og nævnes som Frimand. Det nævnte Aar ses han at have været med til at udstede et

Landstingsvidne til Bornholms Landsting³⁴). Han skal have været en uægte Søn af Erik Gagge (?), men blev legitimeret af Kong Hans.

2. Henning Gagge. Han var en Søn af ovennævnte og var 1551 Hofsinde hos Kongen, men fik samme Aar Bestallingen som Kongens Jurisdiktionsfoged paa Bornholm, medens Lybækkerne midlertidigt havde Øen. Samtidigt forlehnede Kongen ham med Spidlegaard eller Sct. Jørgens Hospital i Aaker. Han skulde bo i selve Gaarden og dér underholde saa mange Fattige »som reunthenn ther tilligger tole kanndt«, han skulde holde Hospitalsgaarden ved Magt og Tjenerne, som ligge dertil, ved god Lov og Skjel, ikke besvære dem med nyt Husbondehold eller ny Tyngge, han skulde fredø Skovene og ikke lade dem forhugge til Udpagt; endelig skulde han gøre Regnskab for den Tiende, Jurisdiktions-Smør, Korn, Penge og anden Del, som falder, hvoraf han skulde svare Halvdelen til Kongen og selv nyde Halvdelen.

I et Brev, dat. Sct. Marie Magd. Aften, befaler Kongen alle sine Bønder og Tjenere, som ikke svare til Hammershus, at svare til Henning Gagge. Mellem den lybske Foged paa Hammershus og ham opstod der snart adskillige Rivninger, og

disse vedvarede til Gagges Død, som indtraf 1562. Hans Hustru hed Eline, mere vides ikke; d. 15. Juli 1562 kaldes hun Enke og fik under samme Dato Ordre til at aflægge Regnskab for de sidste 2 Aars Indtægter, hvilke hendes afdøde Mand stod til Rest med. Henning Gagge ejede og beboede i de sidste Aar af sit Liv Almegaard i Knudsker og blev begravet i Rønne Kirke, hvor der endnu i Amtmand Urnes Tid laa en Ligsten over ham.

3. Peder Gagge. Han var Broder til Henning og fik Lehnsgaard efter Faderen ⁸⁶). 1551 beskikkedes han til sammen med Hans Berrettsen »wore mendt oc tienere« »at sidde udi Dom og Ret«, naar der var noget, der skulde paadømmes »til ting«. Han kom snart i Strid med Iybakernes Høvedsmand, Herman Boiting, om Jagten, samt om hans Virksomhed som Bisidder i Retten (Landstinget). Boiting beklagede sig saaledes over, at Peder Gagge ikke vilde nøjes med som Bisidder at have Del i Dommen, men »han vil have alt efter sit Hoved« (wil alles nha sinen kop allen hebben ⁸⁶). Striden mellem dem blev jo længere, jo hæftigere. 1553 klagede saaledes Herman Boiting over Peder Gagge, der er Retten tilforord-

net, og hans Lige; de gjorde megen Urigtighed, foraarsagede Mytteri og Ulydighed og misbrugte Retten.

4. Jørgen Gagge til Søndergaard og Myregaard. Han var en Søn af ovennævnte Peder Gagge. 1572 nævnes han blandt Frimændene paa Bornholm, 1589 var han Skibshøvedsmand og levede endnu 1606. Han var gift med Margrethe Pedersdatter af Simblegaard⁸⁷⁾. Dette meddeles i Danmarks Adels Aarbog under Henvisning til Meddelelse i Retterthingsd. for Aarene 1605--14, Side 64 og til Thura, Side 70, men her staar: Anno 1596, da gav Jørgen Gagge og hans Hustru Mette Peder Hansdatter denne Tavle (Altertavle) til Sct. Knuds Kirke, og under disse Linier har Thura tilføjet: »Begge Givernes Vaaben staar derved udhugne«⁸⁸⁾.

5. Peder Gagge til Lehnsgaard. Han var en Søn af ovennævnte Jørgen Gagge, var en i høj Grad brutal Person, som havde ihjelslaet nogle Personer, baade paa Bornholm og andre Steder, hvorfor han endelig blev anholdt og indsat paa Hammershus. Lehnsmanden, Falk Giøe, forespurgte de 4 Rigsraader, som i Christian d. 4des Mindreaarighed styrede Riget, hvad han skulde

gøre med Peder Gagge, som var en Frimand, om han kunde lade ham indmure (fængsle), eller om han skulde sende ham til Draxholm, hvor en af dem boede. Svaret, han fik, gik ud paa, at man ikke kunde tilraade at indmure ham, efterdi han var en Frimand, men blot holde ham i Forvaring paa Hammershus, indtil der var gaaet Dom over ham. Dommen blev, at han skulde miste sin Hals ³⁹).

6. Claus Gagge. Han beboede en af Klintbygaardene paa Bornholm ⁴⁰), nemlig 6te Vornedegaard i Ibsker, som efter ham en Tid lang i Jordebøgerne kaldtes Gaggegaard; første Gang træffes Navnet i Jordebogen af 1662. Han begik 1630 et Drab, og der blev da rejst Tvivl om hans Adelskab. Han døde d. 2den Maj 1654 og var gift med Margrethe Wartenberg. Han var ligesom den forannævnte Peder Gagge en Søn af Jørgen Gagge.

7. Sivert Gagge. Han var Broder til foregaaende, men altsaa ogsaa en Søn af Jørgen Gagge. I Aaret 1631 ses han at have været Kaptajn ⁴¹), vistnok i Bornholms Militi. 1645 var han med til at overgive Øen til de Svenske, havde særlig Skyld til Landsforræderiet den Gang og blev

ligesom flere andre af Militzens Officerer efter Fredslutningen arresteret og foreløbig indsat paa Hammershus. Ved Højesteretsdommen blev han som de andre idømt Kongens Naade og Unaade, slap dog med Landsforvisning, men blev d. 31. Oktober 1650 benaadet og kom tilbage til sin Gaard, Myregaard i Aaker ⁴²). Sivert Gagge skal have været med i Trediveaarskrigen, fra hvilken han hjembragte en stiv Arm. Han var allerede før 1632 gift med Kristine Clausdatter Køller fra Skovsholm, en Datter af Adelsmand Kristen Clausen Køller. Hun levede som Enke 1662 ⁴³). I Januar 1659 var han med til at udstede Adelsens Bekræftelsesbrev paa Bornholmernes Gavebrev til Kong Fr. d. 3die, ved hvilket de overleverede deres Ø til ham personligt, efter at de selv havde udfriet den af Svenskernes Vold. — Sivert Gagge maa altsaa være død mellem 1659 og 1662.

Det var den Jørgen Gagge, som 1522 boede paa Lehnsgaard, der blev Stamfader til de efterfølgende Gagger, som havde fast Fod paa Bornholm til Sivert Gagges Død, altsaa i mindst 140 Aar; med Sivert Gagge forsvandt Gaggerne fra Bornholm. Danmarks Adels Aarvog nævner endnu en Hans Gagge, gift med Clara Kristine Macca-

bæus Biørnsdatter, men har intet om, hvor han boede enten paa Bornholm eller andet Steds; han var en Søn af den sidste Jørgen Gagge, altsaa Broder til Sivert og Claus Gagge. — Endelig nævner Aarbogen med et ? foran en Anders Gagge, som er opført under den første Jørgen Gaggessønner. Han har næppe boet paa Bornholm, men Aarbogen meddeler, at han havde været Ridefoged paa Gulland og førte 1557 Proces med Lehnsmanden Otto Rud. —

Omtrent i det Tidsrum, da Gaggerne boede, levede og færdedes paa Bornholm, var der paa den gamle bornholmske Proprietærgaard Skovsholm i Ibsker Sogn bosat en Række virkelige Adelsmænd. Den første, vi kende, var *Peder Uf*. Han var en Søn af Mogens Uf, som 1533 af Erkebispem i Lund blev forlehnet med Raagelundsgaard i Ibsker ⁴⁴), 1535 blev han Landsdommer paa Bornholm og var samme Aar en af Lederne for Bornholmernes Opstand mod de Lybske⁴⁵), men da disse med Lethed undertrykkede Opstanden, maatte Mogens Uf skyndsomst flygte til Skaane for ikke at blive et Hoved kortere. Først 1562 kom han tilbage, men da som Kongens Jurisdiktionsfoged paa Bornholm. Han var gift

med Berette Kjørning af en skaansk Familie ⁴⁶⁾, som endnu levede 1580, men da kaldtes Enke. Om ovennævnte Peder Uf vides ikke meget, kun dette, at han 1572 var iblandt de Frimænd, der vare indstævnte til Landsting af en kongl. Kommission for at komme frem med Beviser paa, at de havde saadanne Friheder og Rettigheder, som de tiltoge sig (de havde imidlertid ingen Breve paa disse).

Peder Uf var næppe gift, og efter hans Død gik Skovsholm i Arv til hans Søster:

Margrethe Uf, gift med Adelsmanden Christen Clausen Køller, som 1584 havde dræbt hendes Broder, Esper Uf.

Da Margrethe Uf døde, arvede hendes Søn med ovennævnte Christen Clausen Køller Skovsholm, og da han døde uden at efterlade sig Børn, gik Gaarden i Arv til hans Broder:

Jacob Clausen Køller, gift med Marie Bendtsdatter von Raden eller Raade, som overlevede sin Mand og saaledes efter ham arvede Skovsholm, der altsaa nu var hendes Ejendom. Hvorlænge hun sad Enke, vides ej, ret længe har det næppe været. Saa giftede hun sig med en fra Skaane indvandret Adelsmand *Christian (Clausen) Mac-*

cabæus, som saaledes nu blev Ejer af Gaarden. 1631 var han Kaptajn i Skaane ⁴⁷⁾, men et Aars Tid derefter maa han være kommen til Bornholm, thi den 12. August 1634 fødtes paa Skovsholm hans første Søn og fik samme Navn som Faderen. Christian Maccabæus blev paa Bornholm snart ansat ved den nogle faa Aar før oprettede Militz, i hvilken han beklædte Stillingen som dens eneste Major, der, næst efter Lehnsmanden, havde den højeste Kommando. Men da Militzens Officerer 1645 skulde føre Mandskabet frem mod de under Carl Gustaf Wrangel paa en svensk Flaade ankomne Svenskere, som forsøgte at gaa i Land ved Nexø og erobre Øen, svigtede de paa nogle faa nær deres Mandskab, overgave Øen uden Kamp og bleve Landsforrædere. Christian Maccabæus og Sivert Gagge vare de mest skyldige i dette fejge Forræderi. Efter Fredslutningen blev Maccabæus da ogsaa ligesom tre andre dømt i Kongens Naade og Unaade, slap dog med Landsforvisning og blev fire Aar senere fuldstændig benaadet.

Han vendte nu hjem til Skovsholm, hvor han vistnok har henlevet Resten af sine Dage stille og ubemærket ⁴⁸⁾. Glansen var gaaet af ham!

Christian Maccabæus's Benaadningsbrev lød saaledes:

Fr. III.

Eftersom CHRISTIAN MACCABÆUS for Os underdanigst supplicande hafuer ladet andrage hvorledes han for nogen Tid siden af Voris Hr. fader Salig och Høyløfflig Jhofommelse och Danmarks Rigis Raad er blesuen dømt i Høybemeldte Voris Salig faders Naade og Unaade huorudofuer hand hafuer mot rømme wore Riger och Lande och hidentil i Landflygtighed underdanigst derfor beierendes Vi hannem Naadeligen vilde benaade, at hand igien maae nyde sin frihed och komme til Voris Land Bornholm huor han tilforn boet hafuer; da hafue Wi af Synderlig Kongelig gunst och naade saa og for adskillige forbønners skyld Naadeligen bewilget och tilladt saa og hermed bewilge och tillader at bemeldte Christian Maccabæus maa nyde sin fred och komme til Landet Bornholm igien och der sikker och fri bygge och boe som tilforn saafremt hand fuorderligen christeligen och troeligen sig herefter forholder men derjom hand herefter betræffes udi nogen Utroffab imod os

eller andre grofuee forseelfer enten imod os eller andre, som denne nu begangne forseelse kand angaa, da schall samme Dom ofuer hannem ganget er, staa hannem aaben och uden ald Naade ofuer hannem eriqveris ⁴⁹).

Hafnia 2. August 1650.

1660—61 afstod han Skovsholm til sine to Sønner, Christian og Jacob Berndt Maccabæus, i Fællesskab og døde den 29de Maj 1664. Nogen Tid efter udkøbte Christian Maccabæus d. y. nu sin Broder Jacob Berndt af Fællesskabet og blev saaledes ene Ejer af Skovsholm.

Christian Maccabæus d. y. skal have været en brav Mand, og at han var agtet og anset, ses af, at han brugtes til adskillige Tillidshverv. Han var tvende Gange gift, 1ste Gang med Enken efter den i Aaret 1657 afdøde Oberstløjtnant Adam v. Krampe ; hendes Navn var Lisbeth Sofie v. Haven. De havde 5 Børn :

- a. Claus Maccabæus, f. 21. Juni 1655, d. ugift.
- b. Mette Elisabeth, f. 7. Nov. 1656, d. 20. Maj 1658.
- c. Hans, f. og d. 1659.
- d. En Søn f. og d. 3. April 1659.
- e. Mette Elisabeth, f. d. 17. Oktober 1660. Første

Gang gift med sin Moders Stifsøn, Kaptajnløjtnant Adam Krampe, fra hvem hun blev separeret. 2den Gang med Sognepræsten i Bodilsker og Nexø, Mag. Claus Predbjørnsen Langsted, og 3die Gang med den berygtede Amtsskriver Augustus Dechner ⁶⁹). Disse Børns Moder døde 1664, og deres Fader giftede sig senere 2den Gang med en Datter af Vice-Kommandant Oberst Michel Echstein, Enke efter en Kaptajn Michel Gorgas eller Gorgias. Han døde d. 28. December 1687 og hans 2den Hustru nogle Maaneder senere. De efterlod sig en bundløs Gæld, hvorfor der udnævntes en kongel. Kommission, den saakaldte Skovsholms Kommission, til at ordne Skiftet. De havde kun et Barn sammen, nemlig Datteren Agnete Sofie Maccabæus, som ved Forældrenes Død kun var en lille Pige paa ca. 5 Aar. Da hun blev voxen, giftede hun sig med Peder Laursen, Degn i Østerlarsker (det turde vel være den eneste Degn paa Bornholm, der har været gift med en Pige, som fuldt ud var af ægte Adel).

Med Chr. Maccabæus den yngres Død vare alle fremmede Adelsslægter paa Bornholm forsvundne. Det sidste Udslag af denne Adels Mening om

den overordnede Stilling, den havde, haves i, at de 1659 efter Bornholms Befrielse, til hvilken de ikke havde medvirket, ansaa det fornødent at udstede et Bekræftelsesbrev paa det Brev, Borger- og Bondestanden havde overrakt Kongen, og ved hvilket man overgav Øen til ham til evig Arv og Eje. Dette Bekræftelsesbrev var udstedt 19de Januar det nævnte Aar og kaldte sig underskrevet af Adel og Frimænd paa Bornholm. Blandt de 8 Navne, der staa under det, er der kun 3, som vare virkelig Adel, nemlig:

Chr. Maccabæus d. æ., Christian Maccabæus d. y. og Sivert Gagge. Det var de sidste tre paa Skansen, og da de vare borte, var der ikke mere nogen Adel paa Bornholm. At adelige Damer indvandrede til Bornholm og her bleve gifte, hørte vistnok til Sjældenhederne; enkelte Tilfælde kendes dog. Til Skovsholm kom saaledes i sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede Elisabeth Akeleye, et Søskendebarn af Maccabæus. Det var hende, som den 9. Juni 1680 blev gift med Jens Pedersen Koefoed og efter hans Død med Major Claus Koefoed⁶¹). 1696 indvandrede fra Holsten (Itzeho) en tysk Dame, Anna Margrethe Gutzauw. Hun var Enke efter en Købmd. Elster i Holsten.

3 Dage efter at hun var ankommen til Nexø, giftede hun sig med Oberst og Kommandant Andreas v. Buggenhagen⁵²⁾, som boede i Nexø. Han var dengang allerede en gammel Mand, som havde været gift 2 Gange før og døde 3 Aar senere. Det varede ikke længe, før hun igen giftede sig og denne Gang med Rasmus Nielsen, Ritmester, Proprietær til store Kannikegaard. Med ham havde hun nogle Børn (3 ?), og iblandt disse var der en Søn, som fik Navnet Diederich Busch, opkaldt efter en nær Slægting til Moderen. Han har til Amtmand Urne fortalt følgende om Slægten Gutzauw: Slægten stammede fra Schweitz, og deres Vaaben var 3 Liljer i Skjoldet samt ovenpaa Hjelman⁵³⁾. I Rigsarkivet i Kjøbenhavn kendes imidlertid intet til en Familie Gutzauw, ej heller kender Verein Herold i Berlin, som særlig har med tyske Adelsslægter at gøre, noget til dette Navn. Det har saaledes været tvivlsomt med Anna Margrethe v. Gutzauws Adelskab trods hendes »von« og Beretningen om Lilje-Vaabenskjoldet.

Endnu skal blot tilføjes, at en Del danske og i sin Tid ogsaa skaanske Adelsmænd have haft Strøgods paa Bornholm, men aldrig, paa enkelte

Undtagelser nær, have boet her. Blandt de danske kan nævnes Ejler Hardenberg og Erik Hardenberg samt Peder Oxe, og blandt de skaanske Niels Brahe, som særlig i den Tid, da Erkesædet i Lund sad inde med Bornholm, havde ikke saa lidt Strøgods paa Øen ⁵⁴). Medens de fleste fremmede Adelsmænd og andre højfornemme Folk, som i Tidernes Løb indvandrede til Bornholm, kom fra Skaane, var det sjældent, at der kom nogen fra Tyskland. Dette var dog Tilfældet med Hans Grabou, som blev gift med Landsdommer Peder Hansens Datter, Merete Pedersdatter, paa Simblegaard, og ved hende kom til at eje Simblegaard fra 1609 til 1626. Han havde først været gift med Jomfru Barbara Hvitfeldt til Engstoft og havde været Befalingsmand i Christianopol i 8 Aar. — Medens han boede paa Simblegaard, brugtes han af Kongen til adskillige Tillidshverv.

Det var, hvilket vi have set i Begyndelsen af denne lille Afhandling, i det 15de og 16de Aarhundrede, at der paa Bornholm var en Række Væbnere (Folk »a wapn«); enkeltvis træffer man ogsaa i Dokumenter fra hin Tid saadanne længere op efter i Tiden, men efterhaanden forsvinde de, medens de saakaldte Frimænd begynde at vise sig.

Fra Slutningen af det 15de Aarhundrede blive disse hyppigere og hyppigere, indtil de ved Midten af det 17de Aarhundrede lidt efter lidt forsvinde sammen med den fremmede indvandrede Adel. Efter Enevoldsmagtens Indførelse var deres Tid forbi; de havde i deres Blomstrings Tid voldt Lehnsmændene, Regeringen og Kongen Kvider nok. Lybækkernes Fogder fik det særligt at mærke, men ogsaa den danske Regering med Kongen i Spidsen fik at mærke, hvor seje, hvor genstridige og egenraadige Frimændene optraadte. Kun paa Bornholm og i Sønderjylland fandtes Frimænd, der ikke vare af Adel; i andre Provinser kendte man end ikke Navnet. Chr. d. 3die, Fr. d. 2den og Chr. d. 4de havde alle deres Opmærksomhed henvendt paa at faa opklaret, hvori Frimændenes Rettigheder bestode, og med hvilken Hjemmel de tilholdt sig disse. At de ikke vare adelige, syntes klart nok, men hvad vare de saa? Gang efter Gang forlangte Kongen, at de skulde fremlægge Breve, der beviste deres Ret, men de kom aldrig frem med saadanne; de skøde sig blot ind under, at de havde arvet disse Friheder og Rettigheder efter deres Forfædre, samt henviste som oftest til, at de havde ladet sig finde som

Kongens tro Mænd i Krigstider, naar Øen var i Fare. De vedbleve derfor ogsaa mærkeligt nok egenmægtigt at tilholde sig deres paaberaabte Friheder: Fritagelse for al Skat, Landgilde og anden Tyngde, forsøgte vel endogsaa af og til at tilholde sig Jagt og Strandfrihed. Dette sidste gik dog ikke for dem, thi disse to Ting vare særlig Kongens og den virkelige Adels. Det kneb for dem at dy sig, netop i saa Henseende. Et Exempel derpaa haves med Niels Bagge (se foran).

Jens Pedersen Koefoed, Bornholms Befrier, var en af de sidste af den Slags Folk. Om de nuværende bornholmske Proprietærgaarde, i alt 15, der vare fritagne for al Skat, Landgilde, Ægter o. desl. netop lige til vor Tid, havde saadanne Friheder efter Frimændene, kan ikke oplyses, men sikkert er, at i hvert Fald nogle af dem have været i Frimænds Eje, ja, Skovsholm endogsaa i lang Tid i virkelige Adelsmænds Eje.

Hvad de almindelige Bøndergaarde angaar, var Forholdet oprindeligt dette, at Kongen ejede dem alle. Bønderne vare kun Livsfæstere. Efterhaanden overlodes en Del af disse til Gejstligheden, Kirkerne og Adelen, og medens Gejstligheden holdt fast ved sine, bleve de andre ofte byttede

mod andet Gods i de andre Provinser. Bønderne havde snart et, snart et andet adeligt Herskab, men de havde den store Fordel her paa Bornholm, at Herskabet saa at sige aldrig boede her, men var i andre Provinser, samt at de, fordi her ikke var Herregaarde, kun havde meget lidt Pligtarbejde, som for en stor Del betaltes med Penge. Nogle Gaarde vedbleve dog stedse at tilhøre Kongen, og de Bønder, som vare »under Kronen«, havde det her som andre Steder bedst.

Hvad angaar de Embedsmænd, som i Tidernes Løb (Lybækkernes Fogder undtagne) beklædte Stillingen som Lehusmænd eller senere Kommandanter, vare vistnok de aller fleste adelige. Vi træffe her fra den ældre Tid Navne som Uf og Aage Nielsen, og fra Perioden efter Lybækkernes Tid: Parsberg, Gjõe, Brahe, Lindenow, Rud, Sinclair, Rosenkrantz, Ulfeldt og Gersdorff, alle adelige. Efter Lehusvæsenets Ophør fik Øen Kommandanter og senere ogsaa Amtmænd, af hvilke en Del som oftest vare af fremmed Adel, saaledes Bendix v. Hatten dansk Adel, Diderich v. Wettberg kurlandsk Adel ⁵⁵⁾, Andreas Buggenhagen pommersk Adel ⁵⁶⁾; Valdemar Reedtz 1699—1717 var baade Kommandant og Amtmand, thi paa

hans Tid var Kommandant-Embedet delt i to, Kommandant- og Amtmandsembedet. Reedtz var en Brodersøn af Kammerherre Peder Reedtz af de danske Reedtzer, der oprindeligt stammer fra Mecklenborg⁶⁷).

Endelig skal endnu til Slutning anføres, at der paa Bornholm ofte ansattes fornemme, fremmede Militis-Personer som et Slags Kommandanter over Militisen. En saadan Mand var Michel Eckstein; han var her alt, da Printzensköld kom, men da han blev tro mod den danske Konge og ikke paa nogen Maade vilde gaa i svensk Tjeneste, maatte han forlade Øen. Da denne efter Fredslutningen 1660 var kommen tilbage til Danmark, kom han tilbage som Kommandant over Rytterne og levede paa Bornholm. Han boede først paa Simblegaard, der dog var Kongens Ejendom, men paa sine gamle Dage flyttede han til Rønne, hvor han havde sin egen Gaard. Her døde han 1673. Eckstein har ifølge et Brev fra Redaktionen af »Herold« i Berlin vistnok hørt til den østerrigske Familie von Eckstein-Ehrenegg, af hvilken Familie Albrecht Eckstein og hans Sønner bleve adlede 1616 ⁶⁸).

Kildeangivelser.

1) N. Bache: „Nordens Hist.“, I Bind, Side 616. 2) Hübertz' „Aktstykker til Bornholms Historie“ Københ. 1851 Nr. 11. 3) do. Nr. 19. 4) do. Nr. 21. 5) do. Nr. 22. 6) do. Nr. 29. 7) Meddelelse fra Joh. Steenstrup. 8) Hübertz' Aktst. Nr. 32. 9) do. Nr. 62. 10) do. Nr. 63. 11), 12) og 13) do. Nr. 64. 14) do. Nr. 78. 15) do. Nr. 69. 16) do. Nr. 179, pag. 275. 17) do. Nr. 327. pag. 486. 18) I Hübertz Nr. 11 pag. 14 kaldes han Ødbern Petersen, kaldet Hals. 19) do. Nr. 29 og 30 pag. 29. 20) do. Nr. 23 pag. 23. 21) do. 28 pag. 27. 22) do. Nr. 30 pag. 29. 23) do. Nr. 245 pag. 373. 24) do. Nr. 390 pag. 556. 25) do. Nr. 390 pag. 556. 26) Julius Bistrup: „Stamtavle over Familien Koefoed“ B, Side 2, (en Fodnote 3). 27) do. 28) Historisk Tidsskrift 5. R. 4. B. 29) Jul. Bistrup: „Stamtavle over Familien Koefoed“ A., Tillæg Side 181, og Stamtavlens første Side. 30) L. de Thura: Bornholms Beskrivelse af 1756, Side 44. 31) Hübertz' Aktstykker Nr. 347. 32) Jul. Bistrup: Stamtavle over Familien Koefoed A, Side 1: en Fodnote, hvor hans Kilder anføres at være Resen: „Danske Atlas“ III, Side 280. — Ny kgl. Samling Nr. 726 B 4to, Bornholms Topograf Samling, Geheimearkivet. 33) Hübertz Nr. 347. 34) do. Nr. 64, Danmarks Adels Aarvog og Hübertz' Nr. 135. 35) do. Nr. 136. 36) do. Nr. 152 pag. 193 og 94. 37) Danmarks Adels Aarvog. 38) L. de Thura, Side 70. 39) Hübertz Nr. 350. 40) Dan-

marks Adels Aarbog. ⁴¹⁾ do. ⁴²⁾ J. A. Jørgensen: Bornholms Historie I, Side 170. ⁴³⁾ Danmarks Adels Aarbog. ⁴⁴⁾ Hübertz Nr. 83. ⁴⁵⁾ J. A. Jørgensen: „Bornholms Hist.“ I, Side 85. ⁴⁶⁾ Hübertz Nr. 324. ⁴⁷⁾ Danmarks Adels Aarbog. ⁴⁸⁾ J. A. Jørgensen: „Bornholms Historie“ I, Side 170. ⁴⁹⁾ Skaanske Register 1648 — 60, Side 178. ⁵⁰⁾ Danmarks Adels Aarbog. ⁵¹⁾ Jul. Bistrup: Stamtavle over Familien Koefoed A, Side 71. ⁵²⁾ do. B, Side 28. ⁵³⁾ Et hidtil utrykt haandskrevet Hæfte, forfattet, som det synes, af Urne, da Thuras Bornholms Beskrivelse i Aarene 1750 — 56 blev skrevet. ⁵⁴⁾ Hübertz' Aktstykker Nr. 179, 310 og 312. ⁵⁵⁾ Brev fra Redaktionen af Selskabet „Herold“ i Berlin. ⁵⁶⁾ Ligeledes. ⁵⁷⁾ Meddelelse fra Arkivar Thiset. ⁵⁸⁾ Brev fra Redaktionen af „Herold“ i Berlin.
